

סימן א

סוד התענית בתשעה בטבת

א כתבו הטור והשו"ע דבט' טבת היו מתענין ולא נודע לנו למה

ריבוי התעניות שנזכרו באו"ח בסימן תק"פ והאם נהגו כן

א] הטור (או"ח סי' תק"פ) הביא בשם הבה"ג ימים שמתענין בהם על דברים שאירעו בהם, והרבה מהם הינם בעבור הסתלקותם של צדיקים^ב. וכתב הב"י שם וז"ל, "כל הימים האלו ושאר צרות שבאו עלינו באיזה יום מיוחד הכתובים בסימן זה כתובים בכל בו סימן ס"ג, אבל לא ראיתי מעולם ולא שמעתי מי שנהג להתענות בהם, ובאמת שיש לתמוה על מי שתיקנם היאך תיקן קצתם להתענות בראש חודש"^ג.

ויש להעיר דעכ"ז הביא הב"י כל אלו התעניות בשו"ע (שם). (וצ"ע בכה"ג מה כוון בזה, וצ"ל דכאן דסוף סוף נהגו להתענות בהן, אפי' ביום ר"ח עדיין חל בהם דיין מנהג כשר והמתענה אינו עובר על זה, וצ"ע)

ואכן בדרכי משה הביא להיפך וז"ל, "ומצאתי כתוב בליקוטי מהר"ש (סי'

א. ענין זה נתפרסם על ידי ר' שניאור ליימאן שליט"א בשיעוריו וכתביו, גם פעם אחת ביקרתיו בביתו לשוחח עמו קצת. והשתמשתי הרבה בכתביו, וגם לקטתי מכמה כתבי ד"ת מכמה מחברים בענין זה שמצאתי במשך כמה שנים, שהרי כמה שנים בקשו ממני באי השיעורים שאדבר בענין זה אחר ימי החנוכה.

ב. ימים אלו הובאו בסדר רב עמרם גאון סדר תענית ד"ה ואלו, סידור רש"י סי' תקמ"א, מחזור ויטרי סי' רע"א, שבלי הלקט סי' רע"ח, ראבי"ה ח"ג הלכות תענית סי' תתפט, כל בו סי' ס"ג. והנה אף שימים אלו הובאו בסוף מגילת תענית שלפנינו, מ"מ כתב בהגהות יעב"ץ שם שזה לא ממגי' תענית אלא הוא הוספת בעל ההלכות גדולות. וכתב דבטעות כתב המג"א (או"ח סי' תק"פ) דחכמי התלמוד כתבום.

ג. ויש להקשות על הימים האלו שמקצתם הינם בתוך ימי החנוכה, דעי' שם וז"ל "בעשרים ושמונה בכסליו שרף יהויקים את המגילה אשר כתב ברוך מפי ירמיהו", וגם בחנוכה אסור בתענית, ולמה לא הק' גם מימים הללו.

ק"פ) כשנשא אשתו הרבנית בחנוכה לא התענה באותו היום של חתונתו, ובנו
היה לו חופה בר"ח ניסן וצוהו להתענות משום דר"ח ניסן הוא אחד מן הימים
שדרכם של בני אדם להתענות וכו', ומוכח שהיו נוהגים להתענות באלו
התעניות ד, וצ"ע.

המנהג להתענות ביום ט' בטבת והטעם לתענית זו

ב] והנה הטור והשו"ע הביאו כל הימים הנ"ל, ולגבי חודש טבת כתב וז"ל,
"בתשעה בו לא כתבו רבותינו על מה הוא"ה. ויש לעיין מה נעשה ביום הזה
ומדוע לא התפרסם הדבר שאירע בו.

ד. והנה הטור הביא לשון הבה"ג וז"ל, "אלו הימים שמתענין בהם מן התורה והמתענה בהם לא יאכל
ולא ישתה עד הערב". ובאמת גם בסוף חשבון הימים כתב "אלו ימי התעניות שקיבלו ישראל מן
התורה". והעירו המפרשים על הלשון 'מן התורה' דהא לא הוזכרו תעניות הללו בתורה, יעוי' בב"י
ובב"ח (ובאמת בכל בו סי' ס"ג השמיט לשון מן התורה, אבל הוסיף וז"ל, "וכל המתענה בהן
מובטח שהוא בן עולם הבא"). ובפי' אשל אברהם על מגילת תענית שם כתב וז"ל, "כתב שם
האשכול כלומר שתיקנום רבנן והתורה צותה לקיים דבריהם כדרכיב שאל אביך וגו', ומשמע שם
שגזרו על הצבור כמו אלו הכתובים בדברי הנביאים וכן משמע לפנינו, שהרי מונה והולך גם ד'
צומות עמהן משמע דשום הם אלא שאבותינו לא קיבלו עליהו חובה כי אם ד' צומות בלבד, וכ"כ
הב"י (ריש סי' תק"פ) בפי' דמן התורה שיש לזהר בהם כשל תורה, וכ"כ הב"ח מדרחי גם ר"ח
ע"ש. וקשה דבסופה איתא אלו ימי התענית שקיבלו עליהם ישראל מן התורה אלמא גם ישראל
קיבלו עליהם מה שגזרו רבותינו, ולמה לא ניתנו אלא לבעלי נפש בלבד כמ"ש הפוסקים שהם
תענית צדיקים, ועל כרחך הכי נמי קאמר ואלו הימים שמתענים בהם יחידים כמו שכתב המג"א
שכל בעל נפש יחמיר על עצמו אם אפשר לו" וכו'. וכתב עוד על מה שכתוב שם "וכל המתענה
בהם" וז"ל, "מזה מבואר בהדיא שלא גזרו לחובה אלא ליחיד סגולה בלבד לכל איש אשר ידבנו
לבו להתענות בהם וכמ"ש התניא (ענין התעניות סי' ס"ב) ואלו כ"ד צומות מצאתי בשם מר רב
כהן צדק ז"ל מי שאינו רוצה להתענות לא יתענה חוץ מתשעה באב ע"ש" וכו'. ובסו"ד האשל
אברהם הוסיף דבר חידוש וז"ל, "ואולי הם אותם כ"ד תעניות שישבו אנשי כנסת הגדולה דריש
פרק מקום שנהגו (פסחים דף נ ב') וכנגדם תיקנו רבותינו במגילת תענית" וכו'. וכוונתו למש"כ
בגמ' שם וז"ל, "אמר ריב"ל עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים
תפלין ומזוזות שלא יתעשרו שאילמלי מתעשרין אין כותבין", והאשל אברהם רצה לחדש שכל
התעניות הללו הינם כנגד הכ"ד צומות. אולם בספר תניא רבתי שם בתחילת דבריו כתב וז"ל,
"מצאתי שנשאלו הגאונים ז"ל על כ"ב צומות או עשרים וארבעה ושלשים וששה אם חלו בראש
חדש" וכו', משמע שלא היה מנין מצומצם במשך הדורות כמה תעניות תיקנו ועכשיו נשאר בידינו
רק כ"ד, אבל אפשר שמתחילה היה או רק כ"ב או יותר עד מספר שלשים וששה, ולכאן משמע
דלא כמ"ש האשל אברהם.

ה. בכל הספרים לא הובא יום זה בטעם, חוץ מספר מחזור ויטרי שכתב "בתשעה בו סמך [מלך] בבל
על ירושלים".

והנה כבר טרחו בזה כמה ראשונים ואחרונים לפרש מהו סוד התענית. ומצינו שכתבו הרבה טעמים בזה:

טעם א - יום פטירת עזרא הסופר, ומשמעות בדברי הראשונים אם זהו טעם קביעת התענית

ג] הנה הרבה פוסקים¹ כתבו דהטעם התענית הוא מיתת עזרא הסופר. אולם נראה זה תלוי בכמה דיוקים ובכמה גירסאות בדברי הראשונים.

הנה הטור הביא כל אלו הימים שמתענים בהם בשם הבה"ג, ויעויין בבה"ג שלפנינו (סי' י"ח הלכות תשעה באב ותעניות) שכ' וז"ל, "בתשעה בו לא כתבו רבותינו על מה הוא, ובו ביום מת עזרא הכהן ונחמיה בן חכליה". ומשמע שאע"פ שידועים שבו ביום מתו עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה מ"מ לא היה זה טעם קביעת התענית.

אולם בהגהות בן אריה שם כ' שההוספה של "ובו ביום מת עזרא הכהן ונחמיה בן חכליה" אינו מלשון הבה"ג עצמו אלא הגהה הוא¹.

והנה בספר ארחות חיים² כתוב יותר להדיא (הל' תשעה באב) וז"ל, "בט' בו לא כתבו אבותינו על מה ונסתר הסוד, ובו ביום מת עזרא הכהן ונחמיה בן חכליה". ומוכח שלא נודע טעם התענית אע"פ שבו ביום מתו עזרא ונחמיה. וכן דייק בברכי יוסף (שם סי' תק"פ) דמלשון הבה"ג והארחות חיים מבואר שמיתת עזרא לא היה טעם קביעת התענית. ויש להקשות דא"כ מדוע הזכירו שבו ביום מתו עזרא ונחמיה, ומאי נפק"מ³. ואפשר י"ל דזה גופא כוונתם לפרש, דאין לומר שקבעו את התענית מחמת מיתת עזרא ונחמיה אלא הוא מטעם אחר ועדיין נסתר הסוד, וצ"ע.

1. הט"ז והערך השלחן הנ"ל, המג"א, והבאר היטב, והפרישה, והמשנה ברורה וכף החיים, היעב"ץ בסידורו עמודי שמים ח"ב דף קמ"ט סוף ע"ב ואחרים.

2. ובאמת שמעתי מר' שניאור ליימאן שליט"א דבספרים הנמצאים ברומי נמצא הבה"ג בלא הוספה זו, וכן נמצא בקימברג' יוניברסטי מהגניזה, אבל בבה"ג "הילדרשהיים" נדפס כמו שהוא לפנינו, וצ"ע.

3. מר' אהרן הכהן מלוניל.

ט. שהרי אין זה כתב היסטוריה בעלמא.

דברי הכל בו דטעם קביעת התענית הוא מפני פטירתו של עזרא הסופר

ד' והנה בכל בו (סימן ס"ג דין סדר מגלת תענית) כ' באו"א וז"ל, "בתשעה בו לא כתבו אבותינו על מה הוא, ונמצא הסוד בו ביום מת עזרא הכהן ונחמיה בן חכליה". ומשמע שנמצא הסוד שזה היום שמת עזרא.

וכן פסק הערוך השלחן (או"ח סי' תק"פ) וז"ל, "בט' בו לא היה נודע הצרה שאירע בו ונתגלה אח"כ שבו מת עזרא הסופר", ולכאוי מקורו הוא דברי הכל בו. אולם ידוע שהרבה מדברי הכל בו מיוסדים על דברי הארחות חיים, וצ"ע דהא התם משמע להיפך'.

ובאמת בברכי יוסף הנ"ל דחק לפרש לשון הכל בו בדרך הארחות חיים שהסוד בפני עצמו לא התגלה, ומיתת עזרא אינו טעם התענית, ולכאוי הוא חולק על הערוך השלחן.

הערת הט"ז מנוסח הסליחות שמבואר דט' טבת הוא יום פטירת עזרא הסופר ומ"ט כ' השו"ע דנעלם מאיתנו טעם התענית

ה' ויש להעיר, דאע"פ שכתב הטור (או"ח סי' תק"פ) שמקורו הוא מהבה"ג, אפ"ה כתב רק דלא כתבו רבותינו על מה הוא, ולא הוסיף שבו ביום מת עזרא הסופר, וכן הוא בשו"ע. ואם הגירסא שלפנינו בבה"ג נכונה שכ' אח"כ "ובו ביום מת עזרא" וכו' דמשמע דאינו מטעם מיתת עזרא וכמו שדייק הברכי יוסף, א"ש שהטור והשו"ע כתבו רק דלא נודע מה אירע באותו היום, דזה גופא כוונת הבה"ג דעדיין לא התגלה טעם התענית.

אולם בט"ז הק' על השו"ע (שם) למה לא נודע מפני מה מתענין, הרי מבואר בסליחות ל"י בטבת שמת עזרא בט' טבת"א (וכן הק' במלבושי יו"ט שם). והק' הברכי יוסף הנ"ל על הט"ז דמלשון הבה"ג משמע להיפך, דאע"פ שבו ביום מת עזרא אפ"ה לא נודע עיקר הטעם. ולדברינו יותר ק' על הט"ז, דכיון שהטור

י. ודבר נפלא ראיתי באליה רבא שכ' וז"ל, "ובכלבו ובה"ג איתא שנמצא שבו ביום מת עזרא הכהן ונחמיה בן חכליה". וכ"כ המחבר גם באליה זוטא. וזה תמוה דסבר דמלשון הבה"ג משמע דזה גופא טעם התענית, וצ"ע ג.

יא. כן איתא בסליחות נוסח אשכנז, בפזמון "אזכרה מצוק" וז"ל, "בשלש מכול בחדש הזה הכני וכו' וזעמתי בתשעה בו בכלמה וחפר חשך מעלי מעיל הוד וצפר טרף טרף בו הנותן אמרי שפר הוא עזרא הסופר" וכו'.

והשו"ע ראו דברי הבה"ג ואפ"ה לא הזכירו מיתת עזרא הוי כאילו פסקו להדיא בדעת הבה"ג שלא נודע טעם התענית אף שמת עזרא בו ביום, וזה פלא האיך הקשה הט"ז על הטור מטעם מיתת עזרא.

אבל אם כל מה שנוסף בדברי הבה"ג לפנינו "ובו ביום מת עזרא" וכו' אינו מלשון הבה"ג עצמו אלא הוספת איזה מגיה וכמו שכתב בהגהות שם אריה, א"ש קו' הט"ז על הטור, דבבה"ג כ' רק שלא נודע מה אירע, אבל עכשיו התגלה לנו דבט' טבת מת עזרא כמש"כ בסליחות ושפיר קשה למה לא כתב הטור שזהו טעם התענית.

האם ההוספה בדברי הבה"ג הינם דברי הבה"ג או תוספת של המגיה

[ו] ועכ"פ אע"פ שמשמעות הבה"ג והארחות חיים לפנינו שפטירת עזרא אינו הטעם לקביעת התענית, מ"מ ממה שסברו הרבה פוסקים דעיקר טעם התענית הוא פטירת עזרא הסופר, על כרחך סברו שהגירסא שלפנינו בבה"ג אינו מלשון הבה"ג עצמו, ולכן אין להוכיח מהשמטת הטור והשו"ע שפסקו להדיא שאינו מטעם פטירת עזרא.

דברי השולחן גבוה דעזרא הסופר נפטר בי' בטבת ונקבע התענית ליום ט' טבת כדי שיחיה היכר בדבר

[ז] והנה לפי כל הנ"ל כו"ע מודים דבט' טבת מת עזרא, וכל מחלוקתם הוא רק האם זה טעם התענית, והט"ז דייק הכי מלשון הסליחות לתענית של עשרה בטבת.

אולם בשולחן גבוה י"ב (אות ג') העיר דבסליחות נוסח ספרד (פזמון "שעה עליון") איתא שמיתת עזרא הסופר היתה בעשרה בטבת, וכן הביא בכף החיים (שם סי' תק"פ) וז"ל, "והשולחן גבוה אות ג' כתב צ"ל שמת בעשרה בטבת כמ"ש בשלשלת הקבלה והביאו הרב ב"ד סי' שט"ו, ומה שקדמו להתענות בט' בטבת מפני שבעשרה כבר מתענים בשביל שסמך מלך בבל את ירושלים, וכדי שיהא היכר שמתענים בשביל עזרא יעו"ש".

ובתוס' החדשים על מגילת תענית י"ב כתב וז"ל, "ובספר יוחסין בהגהות ש"ש איתא דמת עזרא הסופר בי' בטבת" וכו'. וראיתי בשינויי נוסחאות על מגילת

יב. לרבי יוסף מולכו, בנו של הר" אברהם מלכו, שהיה ממגורשי ספרד.

יג. לרבי יהודה לייב ב"ר מנחם וצ"ל, דיין דק"ק קראטאשין, נדפס שנת תק"ה.

תענית שם הנדפס במתיבתא למס' תענית דיש כת"י שנוסף להדיא במגילת תענית וז"ל, "י' טבת מת עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה", ומבואר שאינו מוסכם לכל שמיתת עזרא הסופר היתה בט' בטבת, ואפי' למ"ד שמת ב' טבת היו מתענים בעבורו ביום ט'. ומה שכ' שמתענים בט' טבת אע"פ שהצרה נעשה ביום י', הרי מצינו כמו"כ בצום גדליה שנהרג בר"ה ואפ"ה מתענין בג' בתשרי. והנה אף שלפי זה יש להבין קצת למה דבר זה היה נסתר מהם, והיינו משום שבאמת לא נעשה שום דבר ביום ט' אלא ביום י', אולם מ"מ ודאי דוחק גדול הוא י', ועדיין צ"ע.

דברי היערות דבש שנסתר מאיתנו יום פטירת עזרא הסופר מפני שהיה דומה בדורו למשה רבינו שנסתר מאיתנו מקום קבורתו

ח] והנה אפי' תימא שסברו הפוסקים הראשונים שהתגלה הסוד שהוא מיתת עזרא, צ"ע למה היה בזה שום סוד מתחילה. ואכן ביערות דבש (חלק ב' דרשה לט' טבת) הוסיף שבט' טבת מת עזרא אבל הם עצמם לא ידעו יום מיתתו, מפני שהיה דומה למשה רבינו בדורו אשר לא ידענו מקום קבורתו, הלכך לא נתגלה יום מיתתו לכמה שנים. וזה פלא, שהרי אנו יודעים יום מיתת משה והוא להדיא שם ברשימת התעניות שמשו"ה מתענים ביום ז' אדר, וא"כ אין זה דמיון למשה רבינו כלל.

וראיתי הערה נפלאה בד"ת מר' אברהם רייט שליט"א דאחר שהזכיר מחבר הסליחה את שלשת הצרות בחודש טבת, הוסיף דבר פלא וז"ל, "על אלה על פני אבק זריתי פצתי על ארבעתן לו חץ בלבי יריתי" וכו', ומוכח שהיה צרה רביעית שלא רצו לגלות, ומוכח שכמו שקבעו תענית על דבר שלא נתגלה, גם בסליחה לי' בטבת לא רצו לגלות אותו, ומשמע שענין התענית היה על דבר אחר, וצ"ע.

טעם ב - קביעת התענית מפני הריגתו של רבינו יחוסף טו הנגיד בנו של רבי שמואל הנגיד טו ובני קהילתו וחוא נקבע ברוח הקודש על שם העתיד

ט] והנה בחי' מהר"א הלוי על מגי' תענית הביא עוד ביאור בטעם התענית

יד. ובפרט דבשלמא דצום גדליה קבעו יום שלאחר שנהרג דאז שפיר מתענין על מה שכבר נעשה, אבל הכא הרי קבעו את היום קודם מותו.

טו. יש דיון אם שמו הי' יוסף (ע"ש זקנו אביו של ר' שמואל הנגיד) או יחוסף.

טז. מראשוני הראשונים, נולד בשנת 993 והיה שר חשוב בממלכת גרנדה שבספרד.

בשם ספר הקבלה להראב"ד י', שר' שמואל הלוי הנגיד הי' קרוב למלכות והמלך גידלו ועשה טובות גדולות לישראל בספרד ובארץ המערב ובאפריקה ובארץ מצרים, וכל בני התורה בארצות האלו נהנו מנכסיו והי' מוציא עליהם ממונו וקנה ספרים לכולם והיה מספיק שמן זית לבתי כנסיות והרביץ תורה הרבה ומת בשיבה טובה, ועמד על כנו רבי יהוסף הלוי בנו הנגיד ומכל מדות הטובות שהיו כאביו לא חסר לו אלא שלא היה ענותן כאביו מפני שגדל בעושר ולא נשא עול מנעוריו, וגבה לבו עד להשחית ויקנאו אותו סרני פלשתיים עד שנהרג ביום שבת ט' בטבת שנת ד' אלפים תתנ"ד, הוא והקהל גראנטה וכל הבאים מארצות רחוקות לראות תורתו וגדולתו ואכלו הלך בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, ומימי רבותינו הקדמונים שכתבו מגילת תענית גזרו תענית בט' טבת ולא ידעו על מה הוא, מכאן ידענו שכיוונו ברוח הקודש ליום זה. והנה שפיר העיר הראב"ד דלפי זה א"ש מה שלא אמרו על איזה צרה נקבע והיינו משום שעיקר התענית נקבע ברוח הקודש על שם העתיד י"ח. וכתב ר' שניאור ליימאן (קו' מיוחד על תענית ט' טבת, הגהה אות י"ח) שהפירוש הזה התקבל כ"כ עד שבמקצת דפוסים של מגילת תענית הוסיפו כל זה בתוך הכתב, ויעוי' בספר רוח חיים י"ט (ח"א דף פט ב') שגרס הפירוש הנ"ל בדברי המגילה כ'.

אולם לכאור' הוא דוחק גדול לומר שקבעו תענית על פי רוח הקודש. ועוד יש להקשות שהרי הרבה מגדולי הראשונים והאחרונים וקהילות הקודש נהרגו על קידוש השם במשך כל הדורות, ולמה כיוונו ברוח"ק ועשו תענית רק בעבור רבינו יוסף הנגיד וקהילתו, וצ"ע.

טעם ג - התענית נקבע בעבור לקיחתה של אסתר אל המלך אחשוורוש ביום זה
כמבואר במגילת אסתר

[במגילת אסתר כתוב (אסתר ב, טז) "ותלקח אסתר אל המלך אחשוורוש אל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדרש טבת" וכו'. ויעוי' בספר מחיר י"ן כא על

יז. וכן הביאו הברכי יוסף שם והתוס' חדשים על מגילת תענית ובהגהות ר' ברוך פרנקל תאומים שם.
יח. וצ"ל לפ"ז שלא התגלה ברוח הקודש שעתיד ר' יוסף ליהרג ולכן לא קבעו על כך, אלא התגלה רק שעתידה להיות צרה גדולה לישראל ביום זה.

יט. לר' חיים פלאג'י זצוק"ל.

כ. וברוח חיים שלפנינו כתוב "בן שמואל הנביא" ופשוט שטעות סופר הוא וכוונתו שביום זה מת בן שמואל הנגיד.

כא. להרמ"א. והנה הרמ"א עצמו כתב בסוף הספר שחיברו כדי לשלוח לאביו משלוח מנות, שמעת

מגילת אסתר (פרק ב' פסוק י"ז ד"ה ויאהב) שהעיר מאי נפק"מ באיזה חודש היה הדבר כב, וכ' וז"ל, "ואמר שלקחה זו היתה בחדש העשירי הוא חדרש טבת בשנת שבע למלכותו, נקט זה החדש יותר מכל חדשי השנה להיות שבעל הלכות גדולות ז"ל כתב כל יומי דראוי להתענות כו', וכתב ט' בטבת ולא כתב על מה מתענין בו כי לא כתבו רבותינו טעמו, לכך קאמרת שמחת אסתר היתה בחדש העשירי בחדש טבת" וכו'. ולפי זה ענין התענית הוא זכר ליום שנלקחה אסתר לפני המלך אחשוורוש. והק' ר' שניאור ליימאן שליט"א דלא כתוב שם באיזה יום בחדש טבת היה, ומנלן דבט' בו היה. ועוד העיר דלא נזכר שם שעשו אותו היום לתענית, וגם בש"ס ובמדרשים לא הוזכר. ועוד העיר דא"כ למה לא אמרו טעם הדבר כשקבעו אותו, ולכאור' דברי הרמ"א תמוהים הם.

טעם ד - יום פטירת בר כוכבא

יא] בספר אישים ותקופות (דף קב) כתב שטעם התענית הוא מפני שבאותו היום מת שמעון בר כוכבא. והנה איני יודע שום מקור שבזה היום מת, וחידוש גדול הוא.

טעם ה - מפני שביום זה נולד אותו האיש יש"ו הנוצרי

יב] והנה בתוס' חדשים על מגילת תענית כ' וז"ל, "ושמעתי בשם גדול אחד דאז נולד אותו האיש". והאשל אברהם שם הביא דברי התוס' חדשים וז"ל, "ובתוס' חדשים בשם גדול אחד דנולד בו יש"ו כג' וצפו שיגרום רעות רבות וצרות לישראל".

דבאותה תקופה (שנת השט"ז) הי' מגפה בעיר קראקא ויצאו משפחת הרמ"א לדור לעיר אחר, והי' חיייהם קשים ביותר ובשנה זו שלח ספרו לאביו במקום משלוח מנות.

כב. וצע"ק מה קשיא לי' הא זה המעליותא בכתבי הקודש שיודעים מתי היה כל מעשה ומעשה.

כג. והנה בהגהות מיימניות (ע"ז פ"ה ה"י) פסק שמותר לומר שם חג של עובדי ע"ז כל זמן שעצם השם לא ניתן לשם אלוהות. והביא ראיה ממה שבכמה מקומות בש"ס קראו לא"ה בשם ישו אף שאין אלוה לעובדי ע"ז גדול מזה. והנה יש להעיר שמעולם בש"ס לא קראו אותו בתואר ישוע אף שזה היה שמו האמיתי, ושמא בדווקא שינו את שמו. אולם הרמב"ם (תשובה פ"ג ה"י, ע"ז פ"י ה"א, מלכים פ"א ה"ד) בדפוס שלפני הצנזור קרא לו בשם ישוע. ובאמת כתב המהרי"ל דיש"ו אינו שמו אלא ר"ת ימח שמו וזכרו. (כן מסרתי בשיעור ולא זכרונני מקומו). והנה קראו הראשונים לחג של מאמיני ישו בשם "נית"ל". וכן הוא בארחות חיים מהר"א הכהן מלונלי (ח"ב הלכה כ"א), תלמידי רבינו יונה ע"ז דף ב' ואחרים.

ובאמת בהגהות וציונים על הטור (שם סי' תק"פ אות ד') כתב וז"ל, "במגילת תענית דפוס וילנא כתב המפרש דבתשעה בטבת נולד אותו האיש, ומביא חשבון לדבריו, וכתב ומזה תבין למה לא כתבו רבותינו ז"ל מה אירע בו מפני שיראו לכתוב שגזרו תענית על זה היום".

ועיינתי שם (דפוס ווילנא שנת תרפ"ה) שכתוב שם וז"ל, "כן הוא בשנת ג' אלפים תשס"א היה תקופת טבת בשנה הנ"ל ביום וא"ו ד' שעות ומחצה על היום בשמנה ימים לירח טבת נמצא שיום 25 דאצעמבר יום הולדת א"ה היה בשבת קודם תשעה ימים לירח טבת וכו', ומזה תבין מ"ש במגילת תענית סוף פרק י"ג בט' טבת לא כתבו רבותינו על מה אירע בו מפני שיראו לכתוב שגזרו תענית על זה היום, עכ"ל הרב ר' רפאל גארדאן בעהמ"ח נחל עדן בזה צדקו דברי ר' אברהם ב"ר חייא הנשיא הספרדי בספרו ספר העבור שנדפס בלנדון ע"י צבי פיליפאווסקי" וכו'. והנה ראיתי בכתבי ר' שניאור ליימאן שליט"א שהביא הנ"ל והקשה שזה פלא דהא אין לנו רמז ומקור שבשנה שנולד יש"ו הנוצרי היה כ"ה דאצעמבר בט' טבת, ועוד יש להקשות מה מקורו שנולד יש"ו הנוצרי ביום כ"ה דאצעמבר, הרי אפי' המאמינים ביש"ו חולקים בזה, ובלא"ה אין מקבלים מסורת הגויים בדבר שלא כתוב להדיא על פי עדות ברורה.

ובפרט שבספר העבור גופא כתב להדיא שכל זה הוא רק אם אדם מאמין בדבריהם שנולד אותו האיש בכ"ה דאצעמבר, הרי שהוא בעצמו לא פסק כן כדי להגיד שזה טעם התענית בט' טבת.

טעם ו - סוד התענית הוא שבו ביום מת שמעון הקלפוס

יג] והנה יעוי' בהגהות ר' ברוך פרנקל תאומים הנ"ל שכ' וז"ל, "מצאתי בכ"י שבט"ת טבת נפטר שמעון הקלפוס שהושיע את ישראל בצרה גדולה בזמן הפריצים, נקבו יום מיתתו לתענית עולם בירושלים". ושמעתי מר' שניאור ליימאן שליט"א שכמו"כ נמצא בספר עוד למועד כי בלשון אחר קצת וז"ל, "ובספר זכרונות ראיתי על פטירת שמעון הקלפוס שהשלים ליהודים והעלימו מפניהם. ובמגילת תענית נקט הלשון לא כתבו רבותינו על מה, משמע הכי".

והנה צריך לעיין מי הוא שמעון הקלפוס, שהרי השם הזה לא הוזכר בכל הש"ס והמדרשים, וגם צ"ע באיזה כתבי יד נמצא הכי.

כד. והוא מאורי אור חלק ה', מר' אהרן מוורמייזא, נושא עול הרבנות אחר השאגת אריה.

אודות ספר תולדות יש"ו

יד] והנה יש בדינו ספר "תולדות יש"ו" והוא סיפור מעשי יש"ו הנוצרי, והספר מספר על שאמו של יש"ו היתה אשת איש שזינתה עם שכנה ועי"ז נולד יש"ו והוא ממזר גמור, והתחיל לעשות עצמו אלהות, וגם השתמש בשם המפורש כדי לעשות נסים.

והנה ברוב הדפוסים של סיפור זה כתוב שהיה חכם אחד ששמו יהודה, שקיבל על עצמו להזכיר את השם המפורש כדי לעשות נסים ולעשות את עצמו כאילו הוא מאמין ביש"ו ועל ידי זה יתקבל אצל תלמידי יש"ו, וכל זה עשה כדי להרחיקם מבני ישראל שלא יטעו אחריהם. וכך היה, והוא הכניס את עצמו בתוכם ושינה את דרכם בשם יש"ו והרחיקם מדרך התורה כדי שלא יהיו בתוך בני ישראל אלא כאומה אחרת.

אולם בדפוס אחד כה (הנדפס על ידי גוי בשנת 1705), כתוב שם (פסוק קט"ו - ק"כ) וז"ל, "ויהי כאשר ראו המלך והחכמים שאנשי עי מתגברים על ישראל, וכאשר ראו שגם הרבו הפריצים, המה האחים והקרובים ליוז"ש, ויתעצו המלך והחכמים וישאלו מיהודה כי איך לעשות הדבר, ויאמר יהודה הנה דוד יוז"ש הוא שמעון הקלפוס, ושמעון הקלפסי זקן ונשוא פנים לכו ותמסרו לשמעון את שם המפורש, וילך לשמעון לעי ויעשה להם נסים ויאמר להם שהוא הכל עושה על דעת יוז"ש וכו', וילך שמעון וכו', ויאמר שמעון אנשי עי הקבצו אל מגדל עי ושם אתן לכם חוקים על דעת יש"ו וכו', וישב שמעון במגדל עי ויכתוב שמעון את החוקים כאשר צוהו המלך והחכמים, וישנה את האלף בית לקרוא בשם אחר ע"פ רמז שהכל מה שהוא מצוה הוא שקר, וזהו האלף בית א, ב, צ, ד, ע, יף, ח, י, כ, אל, אם, אין, א, פי, ק, ר, ס, תע, ו, עיקס, איזד, זד. וכך הוא הפירוש אב"ב זה עשיו צי"ד ועי"ף היה, והנה בניו מאמינים ביוז"ש שח"י כא"ל תיפח רוחם כי לאל א"ם א"ין וליזו"ש יש אם אלא אפיקור"ס תע"ו ומעק"ש ומיז"ד הוא כמו עשיו שאכל נזי"ד, ועוד כתב להם ספרי כזבים וקרא אותם עו"ן כליו"ן והם סברו שהוא אמר אב"ן גליו"ן אב וכן וגלוי רוח הקודש, ועשה להם ספרים מתלמידי יוז"ש ומיוהנ"ס והם סברו שהוא סודות והוא הכל הבל ורעיון רוח", עכ"ל. וכל אלו הדברים נפלאים הם עד מאד.

כה. בקרתי להר' ליימאן בביתו והראה לי הספר הזה, והניח לי לעשות צילומים, וזכורני האיך שמסרתי שיעור בענין זה באותה שנה והי' מאד מעניין לשומעי השיעור.

כו. הוא יהודה בן זכריה שריד למלך הורדוס כמבואר שם.

ומסופר שם כי אותו האיש שמעון נעשה לגלח הראשון שברומי, והוא הושיע את ישראל על ידי זה. ומה ששייך לענינינו הוא שבסוף שם כתוב להדיא וז"ל, "וימות שמעון ויתאבלו בני ישראל את שמעון וקבעו יום מיתתו להתענות בכל שנה ושנה והוא ט' ימים בירח טבת" וכו'. והעיר ר' שניאור ליימאן שליט"א דלכא' זה המקור לר' ברוך פרענקיל ובעל המאורי אור שטעם התענית של ט' טבת הוא שבו ביום מת שמעון. ולפ"ז א"ש מדוע לא נודע מה אירע, משום שספר זה לא הדפיסו אותו שנים רבים מחמת הצנזור וממילא חסרה הידיעה, וגם א"א היה לפרסם את הדבר בפני הגוים כיון שסברו ששמעון היה ראש המאמינים ביש"ו.

אבל עדיין צ"ע שהרבה מנהגים קבלנו במסורה, והיתכן שמעולם לא הזכיר אפי' ראשון אחד שט' טבת הוא יום שמת שמעון הקלפוס.

האם היה בפני רבותינו הראשונים ספר זה

טון והנה מדברי כמה ראשונים משמע שהם ראו ספר תולדות יש"ו. דיעוי' בגמ' (עבודה זרה דף י') לגבי מלכות רומי "ומי מוקמי מלכא בר מלכא, והתני רב יוסף הנה קטון נתתיך בגוים שאין מושיבין מלך בן מלך, בזוי אתה מאד שאין להן לא כתב ולא לשון".

ויש להקשות דהא ידוע שהיו לבני רומי לשון וכתב, ואדרבה להדיא בש"ס הזכירו לשונם. ועי' ברש"י שם שפי' שאחרים כתבו ספריהם, וגם זה צ"ע דהא יש בידינו הרבה ספרים מבני רומי. ועוד צ"ע למה הוסיף ענין ספריהם מאחר שבגמ' רק הוזכר את הכתב והלשון.

ובדקדוקי סופרים הביא כת"י של רש"י שהאריך בסיפור ימי יש"ו הנוצרי שיוחנן ופעולוס ופיטרו הם היו יהודים וכתבו הספרים למאמיני יש"ו כדי להרחיקם מבני ישראל, והביא שכך מבואר בספר "תליית יש"ו". ומבואר שמה שכתוב בספר הזה כבר היה מקובל מרש"י.

ויש להעיר שהתוס' שם (ד"ה שאין להם) הביאו פי' רש"י כמו שהוא לפנינו ולא כמש"כ בדקדוקי סופרים. ובאמת העיד לי ר' שניאור ליימאן שיש בידינו כת"י רש"י וכל זה לא נמצא שם אלא שם איתא כמו שהוא לפנינו. ועוד הק' דבשאר מקומות בש"ס כשאמרו בגמ' שבני רומי אין להם כתב ולשון פי' רש"י רק שמאומה אחרת באו להם, ולא האריך שספריהם נכתבו על ידי אחרים וכו'. וצ"ע אם הכת"י שבדקדוקי סופרים הוא מרש"י עצמו או הוספה מאחרים, ובאמת

משמע דהכ"י בדקדוקי סופרים אינו מרש"י עצמו. ויש להעיר דסוף כל סוף ממה שרש"י לפנינו הוסיף רק בגמ' בע"ז שם שאחרים כתבו ספריהם מבואר שמחמת איזה טעם רק באותה סוגיא האריך בזה, וא"כ י"ל דמאותו הטעם סבר להוסיף כל הענין של תליית יש"ו, וצ"ע.

דברי הספר חסידים אשר מהם משמע כמעשה הזה

טז] ועוד עיין בספר חסידים (סי' תע"א) שכתב וז"ל, "אין מלמדים את השם אלא לחכם כדי שלא יעסוק בהם ואם סבור לטובה לעשות יעשה וכו', הרי לאותו שבקשו חכמים אליהם לעשות בשם כל מה שעשה לא ירצה עד שקבלו חכמים עליהם העון". וזה לכאור' המעשה אשר הובא בתולדות יש"ו.

ועכ"פ מכל זה א"ש שכתבו הטור והשו"ע דעדיין לא נודע מה אירע בט' טבת, כיון שבכל הסבר יש כמה קושיות והערות, וצ"ע"ג.

מי היה שמעון כיפא

יז] והנה אפשר לתלות ענין הנ"ל במח' הראשונים לגבי האיש אשר קראו אותו שמעון כיפא, שיש סוברים שהוא הפאפא הראשון שקוראים לו "סיינט פיטר" בלעז, ואפשר שהוא אותו השמעון שבספר תולדות יש"ו.

דעת המרדכי שפיוט 'נשמת כל חי' נתקן על ידי אנשי כנסת הגדולה ודעת רבינו יונה שהוא מנהג הגאונים

יח] דהנה תנן (פסחים דף קיז ב') וז"ל, "מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר" וכו'. ויעוי' בגמ' (שם דף קיח א') וז"ל, "מאי ברכת השיר, רב יהודה אמר יהללך ה' אלקינו, ורבי יוחנן אמר נשמת כל חי" וכו', הרי מבואר שכבר מימי המשנה נדפס פיוט זה. והנה מבואר בגמ' (תענית דף ו ב') שהיו אומרים חלק הפיוט בברכת הגשמים וז"ל, "מאי מברך וכו', ור' יוחנן מסיים בה הכי אילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו כו' עד אל יעזבונו רחמין ה' אלקינו ולא עזבונו" וכו', וכן הובא במקו"א (ברכות דף נט ב'). ובאמת התם הם מפרשים איזה ברכה מברכים בברכה שאיירי בהו בברייתא, וקצת משמע שזה גופא כוונת הברייתא.

והנה הובא פיוט זה בסידור הרמב"ם שבסוף הלכות תפילה שאומרים אותו בכל שבת ושבת, וכן הובא בסדר רב עמרם גאון כו'. ובאמת המרדכי (סוף פסחים,

קיצור סדר ליל פסח) כתב לומר נשמת כל חי שתקנו אנשי כנסת הגדולה, וזה חידוש נפלא. אולם לגבי איזה תקופה התחילו לנהוג לאומרו בכל שבת ושבת כתב רבינו יונה על הרי"ף (ברכות פ"ה על הגמ' דף לד ב' ד"ה הכורע) וז"ל, "מפני שאין אמירת נשמת כל חי מבורר כמו הלל וברכת המזון אלא מנהג הגאונים" וכו'. אולם בתוס' (פסחים שם ד"ה רבי יוחנן) משמע שכבר בזמן הגמ' היו אומרים אותו.

האם תיקנו פיוט זה על שם שמעון כיפא

יט] והנה במחזור ויטרי כתב הרבה הלכות השייכות לפסח בשם בית מדרשו של רש"י, ועיי"ש (סי' ס"ו) שכתב וז"ל כח, "וחותם בנשמת כל חי וכו', ויש שאומרים על אותו נבל שמעון פטר חמור שהוא טעות של רומא יסדו אותה תפלה ושאר תפילות כשהיה על הסלע, וחס ושלום שלא תהיה זאת בישראל, וכל האומר דבר זה כשיבנה בית המקדש יביא חטאת שמנה". והעיר המגיה שם שכע"ז מצינו בספר כ"י איסור והיתר לרש"י.

ובאמת אם מדברים על אותו שמעון שבספר תולדות יש"ו אתי שפיר כמש"כ למעלה, שמה שכתוב בדקדוקי סופרים בשם רש"י שדיבר על הספר הזה באמת אינו מלשון רש"י עצמו, שהרי רש"י להדיא קרא לשמעון הזה בתאר נבל ופטר חמור.

ובדוחק גדול י"ל שקראו אותו הכי כדי להרחיק את בני האדם מלהאמין בו. ובאמת בספר חסידים (סי' קצ"א) כ' להדיא שקוראים אותו פטר חמור אף שהיה צדיק וז"ל, "יהודי שהמיר מכנין לו שם וכו', ואפילו לצדיק והם תועים אחריו כגון שמעון כיפה שאומרים פטר חמור". הרי להדיא שהיה צדיק ואפ"ה קוראים אותו פטר חמור. (ואם שמעון כיפה הוא השמעון שבספר תולדות יש"ו נמצא שהספר חסידים לשיטתו שכבר הובא למעלה שהוא ידע את הסיפור שהיה מי שביקשו חכמים ממנו לעשות את השם המפורש וקבלו עליהם את העון וכו', והכא קורא לו לשמעון כיפה בשם צדיק).

כז. אבל הקטע מ"מי ידמה לך" עד "ובקרב קדושים תתהלל" חסר לגמרי מסדר רב עמרם גאון.

כח. הגירסא מאד דחוקה וכתבתי עפ"י הגהות מאברהם ברלינר שהביא הלשון כמו שהוא בספר כ"י איסור והיתר לרש"י (ועי' שם שסבר דיש טעות המעתיק גם בספר כ"י איסור והיתר ואי"כ המקום להאריך).

ובאמת גם במחזור ויטרי עצמו (שם סי' שכ"ה) הביא להיפך בשם ר"ת וז"ל, "ורבינו יעקב בר' מאיר פוסק וכו', ומותר להאריך בהן כעין קרובות תפילות וסליחות שמסרו לנו רבותינו אנשי השם מימות שמעון כיפה שיסד סדר של יום הכיפורים אתן תהלה ור' אלעזר בירבי קליר שהיה תנא" וכו'. והעיר המגיה שם דצ"ל מה שכ' למעלה כנגד שמעון כיפה היינו שי' רש"י אבל ר"ת חולק עליו.

והנה בספר אוצר מדרשים כט (דף 557 "שמעון כיפא") הביא ג' מדרשים במעשה שמעון כיפא ושם נקט כדבר פשוט ששמעון כיפא הוא אותו השמעון שקרו לו הגוים בשם סיינט פיטר, והיה הפאפא הראשון ברומי. ועי' שם שהביא הסיפור של שמעון בדומה למה שמצינו בס' תולדות יש"ו, והוסיף שם ששמעון גזר עליהם שיעשו לו מגדל והוא ישב שם ביחידות כדי שלא להשתחוות לצלם וכדי שלא יאכל נבילות וטריפות, ואכל רק לחם ושתה מים ומסר נפשו כדי להציל את ישראל ממאמיני יש"ו, וכתב הרבה פיוטים ושלח אותם לרבותיו והם קיבלו את הפיוטים. ועי' שם (סוף המדרש השני) שכ' דאחד מן הפיוטים נאמר בכל שבת ושבת. והעיר שם המו"ל שלכאו' הוא רמז למה שאומרים ששמעון כיפא חיבר תפילת נשמת כל חי, וצ"ע. ובאמת יש מביאים ראיה מלשון תפילת נשמת שהוא מרמז לשם שמעון ממה שכתוב שם שוכן עד וכו' מי ידמה וכו' עד הנה עזרנו וכו' ואילו פינו וכו' נשמת, אבל זה דוחק. עוד יש להעיר דלפי זה א"ש שבתוך התפילה מצינו "ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע" שזה מדבר כמעט להדיא כנגד אמונת הנוצרים.

ועכ"פ עם כל הנ"ל ודאי אין ראיות ברורות בין לכאן בין לכאן, והשתא א"ש לשון השו"ע שעדיין לא נודע מה אירע בט' טבת ולמה מתענין בו.

בט. ע"י יהודה דוד איזנשטיין יצא לאור שנת תרע"ה והוא ספר של מדרשים קטנים והרבה מהם מלוקטים מאוספי מדרשים אחרים כגון בתי מדרשות. ומה שהובא הכא לגבי שמעון כיפא כתב המוציא לאור שהוא נמצא בבתי מדרשות. וספר בית המדרש היינו ספר קיבוץ של מדרשים ישנים מר' אהרן יעללינצק (חקפ"א - תרנ"ג) שהיה מאסף הרבה כתבי יד והוציאם לאור.

סימן ב

צום העשירי זה עשרה בטבת

שאלה: למה נשמט מן הפוסקים שיטת רשב"י דצום
העשירי זה חמשה בטבת

דברי הפוסקים דצום העשירי הוא י' בטבת

א] הטור (או"ח סי' תקמ"ט) הביא דברי הברייטא (ר"ה דף יח ב') שצום העשירי הכתוב בקרא (זכריה ח, יט) היינו עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים, ולמה נקרא שמו עשירי שהוא בחודש העשירי והיה ראוי להקדימו בסדר הפורעניות, אלא שנכתב כסדר החדשים. ובשו"ע (שם) הביא בקיצור שחייבים להתענות בעשרה בטבת.

מחלוקת ר"ש ורשב"י אם צום העשירי הוא בה' בטבת או בי' בטבת

ב] והנה באמת הדבר תלוי במח' התנאים בגוף הברייטא, דאיתא בגמ' (שם) וז"ל, "אמר רבי שמעון ארבעה דברים היה ר"ע דורש אני אין דורש כמותו, צום הרביעי זה תשעה בתמוז שבו הובקעה העיר וכו' ואמאי קרי ליה רביעי רביעי לחדשים, צום החמישי זה תשעה באב שבו נשרף בית אלקינו ואמאי קרי ליה חמישי חמישי לחדשים, צום השביעי זה ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם וכו' ואמאי קרי ליה שביעי שביעי לחדשים, צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים שנאמר (יחזקאל כד, א) ויהי דבר ה'

א. מקור הברייטא הוא בתוספתא (סוטה פ"ו הלכה ג' עד ו') ובספרי (ואתחנן פל"א) ושם הובא שזה רשב"י תלמידו של ר"ע.

ב. והוסיפו וז"ל, "ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינו". והקשה הטור"א מאי קמ"ל הרי הדבר מפורש בפסוק (ירמיה פרק מ"א) מי הרגו. ויש להעיר, דהנה הטור הביא את כל הברייטא אבל השמיט לשון "ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו", ומשמע קצת שלא גרס הכי. ובפני יהושע תי' ששאר הצדיקים שנהרגו ע"י גויים אין עושים עליהם חענית כיון שמיתה מכפרת, משא"כ גבי גדליה אין לומר מיתה מכפרת שהרי היה ע"י ישראל ודבר הריגתו הינה תביעה על ישראל. (והוא עצמו העיר דאף דזכריה וישעיה נהרגו ע"י

אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחודש לאמר בן אדם כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים ואמאי קרי ליה עשירי עשירי לחדשים, והלא היה ראוי זה לכתוב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתיקנן, ואני איני אומר כן אלא צום העשירי זה חמשה בטבת שבו באת שמועה לגולה שהוכתה העיר שנאמר ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש לגלותנו בא אלי הפליט מירושלם לאמר הוכתה העיר ועשו יום שמועה כיום שריפה ונראין דברי מדבריו, שאני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון והוא אומר על ראשון אחרון ועל אחרון ראשון אלא שהוא מונה לסדר חדשים ואני מונה לסדר פורענות.

והנה ענין סמך מלך בבל על ירושלים פי' רש"י "התחיל לצור עליה". ולכאן לשון סמך הוא מלשון סמוך וקרוב לו, והיינו שביום זה התחילו המעשים שהביאו לידי חורבן.

הרי נמצא דלפי רשב"י צום העשירי אינו " בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים, דהא זה היה קודם שאר האירועים שהיו שם, אלא הוא יום שבאת שמועה שהוכתה העיר, וא"ש שזה סוף כל המאורעות. משא"כ ר"ע סבר שהפסוק הולך לפי סדר החדשים, ואף שהוא אחרון בסדר המקרא מ"מ היה הוא ראשון בסדר המאורעות.

פשטות הדברים הוא שנחלקו ר"ע ורשב"י לענין הלכה למעשה אימתי צריכים לצום

ג] והנה בפשטות רבי שמעון חולק על ר"ע אף להלכה למעשה וס"ל דבזה"ז צריכים להתענות בה' טבת. ודבר זה הוא קצת מן התימא האין יתכן שיחלקו בדבר הזה, הלא שניהם חיו מיד לאחר החורבן, ופוק חזי מאי עמא דבר (וכן הק' במנח"ח מצוה ש"א ס"ק ז' ד"ה והנראה).

ישראל מ"מ לא הי' בשעת חורבן ומשו"ה לא קבעו תענית ע"כ). והמהרש"א תי' באו"א שעל ידי ישמעאל בן נתניה יצאו מא"י למצרים ועברו על נבואת ירמיה, וגם נעשה בעשרת ימי תשובה והיה לו להתעורר בתשובה. ובערוך לנר תי' שמבואר בפסוק שהיו " ובחשק שלמה תי' באו"א שמבואר בפסוקים שישמעאל עשה כן על ידי צווי ממלך בני עמון וקמ"ל כיון ששפי"ד הוא ביהרג ואל יעבור ולכן נקרא על שמו.

עוד יש להקשות למה עשו יום שמועה כיום שריפה, נימא כיום שהובקע העיר. ובאמת כבר העיר כן הרש"ש, ותי' שסמך על הפסוק לפני זה שמזכיר צום והספד בחמישי ובשביעי ומשמע שיש קשר בין זל"ז.

והנה הרמב"ם (תעניות פ"ה ה"ב) כתב "ועשירי בטבת שבו סמך מלך בבל וכו' על ירושלים", והנה צרה זו לא היה בבית שני שנחרב ע"י הרומאים אלא הוא תקנה על חורבן הבית הראשון. והק' בלח"מ^ג דמאחר שמבואר בגמ' (תענית דף כח:) שמתענים ב"ז בתמוז אע"ג שבבית ראשון היו מתענין בט' בו מפני שחורבן בית שני חמיר טפי, א"כ מדוע לא קבעו תענית ליום שהתחילו לצור על בית שני. ותי' דבשלמא ב' הימים שבחודש תמוז סגי להתענות עליהם יום א' כיון דשניהם בחודש אחד (ועיקר הקפידא של הפסוק הוא על החודש שהרי לא נכתב אלא סדר החדשים ולא באיזה יום בחודש מתענים, וא"כ י"ל דגם י"ז בתמוז נכלל בדברי קבלה להתענות בחודש תמוז), משא"כ תחילת החורבן בית ראשון ושני מסתמא לא היו בחודש אחד וממילא א"א לשנות התענית. וצ"ע דא"כ היה לנו להוסיף עוד יום תענית עבור תחילת החורבן בבית שני, שהרי חורבן בית שני חמיר טפי.

עוד הקשה בחת"ס (תורת משה פרשת שמות) איך יתכן לומר דסבר רבי שמעון שלא התענו בעשרה בטבת הא כתיב בקרא להדיא שאמר הנביא לכתוב אותו היום שסמך המלך על ירושלים, והאיך לא התענו ביום מר כזה.

עוד תמה בחשק שלמה (שם) מדוע השמיטו הרי"ף והרא"ש את כל הסוגיא שם בר"ה, הא איכא בהו מחלו' לדינא.

עוד יש להעיר, דהטור הביא דברי הברייטא ולא הזכיר כלל את דברי ר"ש, וביאר בב"י דהטור לא כתב אלא את שיטת ר"ע כיון שהעולם נהגו רק כר"ע לכך לא היה צריך להזכיר דברי רשב"י. וזה דוחק גדול, דהא מ"מ הביא הטור את לשון הברייטא, והרי לשון הברייטא הוא לפנינו והם הם דברי ר"ש שמתחילה הביא את מה שדרש רבו, והאיך השמיט הטור את כל דברי ר"ש.

והנה בזה גופא שנהגו העולם כר"ע ולא כרשב"י, כתב בבאור הגר"א (או"ח סי' תקמ"ט ס"ק א') מפני שאין הלכה כתלמיד בפני רבו. והוסיף דאף דלעולם אמרי' הלכה כמ"ד בתרא ורשב"י היה אחרי ר"ע, מ"מ כלל זה הותחל רק בימי אב"י ורבא ולא קודם לכן^ה.

ג. אמנם בפרי מגדים (סי' תקמ"ט) ציין לדברי הלח"מ וכו' קצת קושיות וישובים.

ד. והפרישה הביא דברי הב"י.

ה. וקצת צ"ע דמלשון הב"י משמע שלא סבר כטעם הגר"א דהא כתב רק שכך נהגו (ואפשר שזה גופא הטעם למה נהגו כן).

ביאור הברכ"י בדברי הרדב"ז שכל מחלוקתם של ר"ע ורשב"י היה רק לענין
אגדה ולא לענין הלכה למעשה

ד] ואכן בגליון הש"ס בסוגיין ציין לדברי הברכ"י (יו"ד סי' רמ"ב סעיף ג')
שהביא דברי תשו' הרדב"ז (סי' אלף תקל"ג) בענין כבוד התלמיד אל רבו וכ'
שאפילו אחר מות רבו לא יאמר התלמיד רבי אומר כך וכך, ונראין דברי מדבריו.
והק' עליו הברכ"י מסוגיין שרשב"י אמר כן אחר מיתת ר"ע ואפ"ה אמר להדיא
שנראים דבריו מדברי רבו, ותי' הברכ"י דדברי אגדה שאני, וכל מה שאמר הרדב"ז
הוא רק לענין הלכה למעשה ורק בכה"ג הוי בזיון. ודבריו מופלאים מאוד, דהא
בסוגיין איכא נפקותא גדולה לענין הלכה אימתי מתענים. ומשמע מדבריו חידוש
גדול עד מאד דס"ל שלא נחלקו ר"ע ורשב"י לענין הלכה למעשה.

הרי מכל הנ"ל משמע דיש שסברו שלא נחלקו ר"ש ור"ע לענין הלכה למעשה,
אלא נחלקו רק בביאור דברי הכתוב מהו צום העשירי, וצ"ע.

ביאור חדש עפ"י גירסת הירושלמי שביהודה התענו על המעשה ובגולה על
השמועה

ה] אמנם אכן אפשר לפרש על פי חשבון הסוגיות שלא נחלקו ר"ע ור"ש
לענין הלכה. דהנה בירושלמי (תענית פ"ד ה"ה) הביאו נמי ברייתא זו, אבל בלשון
אחר קצת בדברי רשב"י וז"ל, "ואני אומר צום העשירי זה חמשה בטבת וכו'
אלא שביהודה מתענין על המעשה ובגליות על השמועה". וכן הוא בנוסחאות
כת"י במקורו של הברייתא שהוא תוספתא במסכת סוטה (פ"ט מ"ז, הובא בגליון
במהדורות החדשות של ש"ס עוז והדר). ולפ"ז נמצא דס"ל לר"ש דלא התענו
רק בה' טבת אלא בא"י התענו בט"ב על המעשה ובגולה התענו בה' טבת על
השמועה. וכן פ"י בקרבן העדה בכוונתם שביהודה התענו על החורבן ובגולה על
שמועת החורבן.

והק' בשירי קרבן (שם) דלא מסתבר לומר שבגולה לא התענו על החורבן
עצמו אלא רק על השמועה. וכן איתא להדיא בפסוק בזכריה ששלחו בני הגולה
האם ימשיכו להתענות בט' באב, הרי מוכח שהיו מתענין.

ו. ועי' בחת"ס עה"ת (תורת משה פרשת שמות) שהאריך בזה על דרך המחשבה, ועיקר חשבון שם
היה עפ"י החומרא הידועה בשם האבודרהם שאילו היה שייך " בטבת בשבת קדש היו מתענין.
ועי"ש שבין לר"ש בין לר"ע מתענין בעשרה בטבת דיום זה היינו יום קשה מאד, ורק סבר ר"ש
שא"א לומר שמעולם הי' יום זה ששון ושמחה אפילו בזמן השלום, וממילא סבר שע"כ היה
עוד צום.

ובדוחק י"ל שאין כוונתם לומר דלעולם לא התענו בני הגולה בט' באב, אלא כוונתם לומר שרק באותה שנה שלא ידעו שנחרב ביהמ"ק התענו רק על השמועה, אבל מכאן ואילך ודאי שקבעו את שניהם לתענית ציבור לדורות אף לגולה, א' בט"ב על החורבן וא' בה' טבת על השמועה.

ועדיין יש להקשות לפ"ז, אליבא דרבי שמעון אמאי לא התענו גם ב' טבת שהרי קבלו שבאותו היום הותחל החורבן, ואליבא דר"ע קשה אמאי לא התענו נמי ביום השמועה שבגולה.

כל מחלוקתם היה בבית ראשון ונחלקו באיזה יום יותר ראוי לקבוע תענית לדורות אבל בחורבן בית שני דחמיר טפי לא פליגי

ו' אלא י"ל בדרך אחרת לגמרי בכוונת הירושלמי, דבאמת שניהם מודים זה לזה דבאותה השנה של החורבן התענו בני יהודה בשביל יום שסמך מלך בבל ובני הגולה התענו על השמועה שנחרב ביהמ"ק, ומה שאמר רבי שמעון דביהודה התענו על המעשה אין הכוונה למעשה החורבן אלא על יום שסמך מלך בבל, ובני הגולה התענו על שמועת החורבן שהיה נחשב בעיניהם כיום הראוי להתענות. וכל מה שנחלקו ר"ע ורשב"י הוא על איזה מהם היה יותר ראוי לקבוע תענית לדורות בגלות בית ראשון.

אמנם כל זה היה בחורבן בית הראשון, אבל אחר חורבן בית שני שהוא חמיר טפי, דאכתי בגלות אנן, אף רבי שמעון עצמו מודה דאע"פ שאין אנו יודעים באיזה יום הותחל מעשה החורבן כמו שידענו שבמקדש הראשון היה זה ב' בטבת, מ"מ ודאי היה איזה יום שהתחיל מעשה החורבן, ואף שלא היה להם בקבלה איזה יום הוא זה, מ"מ מודה רבי שמעון דכיון דחורבן בית שני חמיר טפי, יותר כדאי להתענות לדורות ביום עשרה בטבת, כיון שבזה מזכירים את תחילת חורבן בית ראשון ותחילת חורבן בית השני, ויהא תענית זה לזכרוננו אף שלא נודע מתי היה.

וממילא לפ"ז נמצא דלא נחלקו ר"ש ור"ע הלכה למעשה, אלא נחלקו מה היה במעשה חורבן בית הראשון, דגם לפי ר"ש השתנה יום התענית כמו שהשתנה התענית של חודש תמוז לאחר חורבן בית שני. וממילא א"ש מדוע השמיטו הרא"ש והרי"ף את כל זה, ומדוע לא הזכיר הטור שיטת ר"ש. ומבוארים ג"כ גם דברי הרדב"ז, ואכן עיקר המח' הוא רק לענין אגדה ולא מחלוקת בהלכה למעשה.